

Yayın Değerlendirme / Book Reviews

Paul Pelliot, Carnets de Route 1906-1908, Transkripsiyon: Esclarmonde Monteil (Fr.), Huei-Chung Tsao (Çin.), Ingrid Ghesquière (Rus.), Koordinasyon: Jérôme Ghesquière, Musée Guimet, Paris, Les Indes Savantes, 2008, 479 s. + VII levha (Haritalar, Çizimler, Fotoğraflar)*

Münevver Ebru Zeren**

İnsanoğlunun tarih boyunca gelişimini sağlayan ve farklı bilim dallarını ortaya çıkaran en önemli beşeri unsurlardan biri şüphesiz “merak”tır. Bu bilme isteği ve keşfetme içgüdüğü sayesinde dünyanın uzak coğrafyalarına ulaşmış, canlıların vücudunun işleyiş mekanizmalarını öğrenmiş, evrenin yaratılışından başlayarak geçmişimiz ile bugünümüz arasında bağlantı kurabilmişizdir. İşte 1889 yılında Kuça’da bulunan İngiliz subay Bower tarafından Avrupa’ya getirilen ve Gupta döneminde Sanskrit dili ve Brahmi alfabesiyle yazılmış olan bir kayın ağacı kabuğu yazması da, XX. yüzyılda büyük uygarlıkların keşfedilmesi umutları ile başlayan Doğu Türkistan arkeolojik seferlerinin tetikleyicisi olmuştur. İngilizler, Ruslar, Fransızlar, Japonlar, İsveçliler ve Finliler, özellikle Turfan ve Dunhuang’da, farklı dil ve alfabe kullanan kavimlerin, başta Budizm olmak üzere benimsedikleri dinlere ait olan mimari kalıntılar, duvar resimleri, el yazmaları, minyatürler ve heykelleri kazılarla ortaya çıkararak çoğunu ülkelerindeki müze ve kütüphanelere taşımışlardır. Bizim için büyük önem arz eden Uygur kültür mirasını barındıran bu eserlerin ortaya çıkarılış hikâyelerini çoğumuz heyecanla ilk kez Louis Ligeti’nin “Bilinmeyen İç Asya” adlı eserinden öğrenmişizdir.

* Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Metin içi: (Zeren 2018: Sayfa No)

Kaynakça: Zeren, Münvever Ebru. (2018). Yayın Değerlendirme / BookReviews, Paul Pelliot, Carnets de Route 1906-1908, Transkripsiyon: Esclarmonde Monteil (Fr.), Huei-Chung Tsao (Çin.), Ingrid Ghesquière (Rus.), Koordinasyon: Jérôme Ghesquière, Musée Guimet, Paris, Les Indes Savantes, 2008, 479 s. + VII levha (Haritalar, Çizimler, Fotoğraflar). *bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* Sayı 85: 333-338

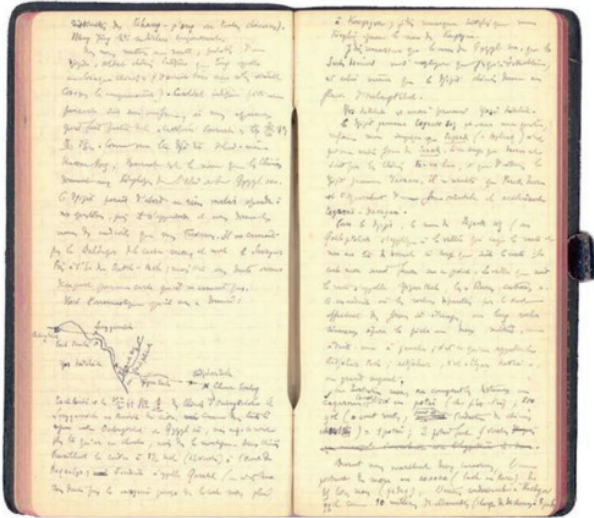
** Dr. Öğr. Üyesi, Haliç Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul - Türkiye

ebruzeren@yahoo.com

Ele aldığımız eser, İngilizler, Ruslar ve Almanlar'ın arkasından 1906-1908 yılları arasında Doğu Türkistan'da özellikle Tumşuk, Kuça, Duldur-akur, Subaşı ve Dunhuang bölgelerine giden ve önemli kazılar yapan Sinolog ve Filolog *Paul Pelliot (1878-1945)*'un bu seyahatinde aldığı günlük notlar ve yazdığı mektuplardan oluşmaktadır. Kaderin garip bir cilvesi olsa gerek ki, seyahati esnasında da Doğu Türkistan'da kazı yapan M. Berezovsky, M.A. Stein, A. Grünwedel ve A. von Le Coq'un izlerini takip ettiğini gördüğümüz Pelliot'un samimi duygularla siyah deri kaplı, 16,5 x 8,5 cm boyutunda kareli küçük defterlerine aktardığı bu günlük notlar, Grünwedel, Von Le Coq ve Stein'in kendileri tarafından yayınlanmış seyahat raporlarının ardından neredeyse yüzyıl sonra ilk kez bütün olarak yayınlanmıştır. Pelliot'un bu geciken seyir defteri, kütüphane raflarında yıllardır tozlanmış ve çoktandır unutulmuş olan Avrupalı kâşiflerin Doğu Türkistan kazı seferleri külliyatına eklenen son eser olarak Doğu Türkistan çalışmalarına taze bir kan getirmiştir. Özellikle Musée Guimet'de sergilenen zengin Tumşuk, Dokuz Saray ve Dunhuang koleksiyonlarındaki Budist heykel ve resimlerini daha önce görmüş olanlar için, bahsedilen arkeolojik yerleşimlerin keşfini "kamera arkası" niteliğinde aktaran bu özgün notların oldukça heyecan verici olduğu tartışılmazdır.

Édouard Chavannes ve Sylvain Levi'nin öğrencisi olan Paul Pelliot, Pekin'de L'École Française d'Extrême-Orient adına belge ve yazma toplamak için bulunduğu 1900 yazında Boksör Ayaklanmasının ardından gelen 55 gün boyunca Avrupalıları kahramanca koruduğu için Légion d'honneur kazanmış bir ilim adamıdır. Doğu Türkistan arkeolojik seferleri için oluşturulan Fransız komitesi, L'Académie des Inscriptions et Belles-lettres (Yazmalar ve Edebiyat Akademisi)'de görev yapan Émile Senart'ın başkanlığında 1905 yılında kurulmuş; L'Académie des Sciences (Bilimler Akademisi), Le Muséum d'Histoire Naturelle (Doğa Tarihi Müzesi) ve La Société de Géographie (Coğrafya Birliği) tarafından da sağlanan desteklerle, Paul Pelliot, doğa bilimlerini inceleyen, coğrafi ve astronomik rölövelerin çıkarılmasından sorumlu olan Doktor Louis Vailant ve Fotoğrafçı Charles Nouette'den oluşan ekibi keşifler için Doğu Türkistan'a göndermiştir. 15 Haziran 1906'da Paris'ten ayrılan ekip, Rusya üzerinden trenle Taşkent'e gitmiş; Semerkand, Buhara, Hokand, Andican ve Oş'un ardından kervanla 31 Ağustos'ta geldikleri Kaşgar'da Doğu Türkistan seferi başlamıştır. Pelliot ve ekibi, Kaşgar'dan sonra başlıca Tumşuk, Aksu, Kumtura, Kuça, Subaşı, Korla, Karaşar, Turfan, Urumçi, Çarklık, Hami ve Dunhuang'ı ziyaret etmişlerdir.

Eser, Paul Pelliot'un 15 Temmuz 1906 ile 1 Ekim 1908 tarihleri arasındaki seyahat notlarını kaydettiği altı defterden -Kuça'da kaldığı üç aylık notları içeren biri eksik olmak üzere – beşi (Pelliot Koleksiyonu'nda Pel Mi 1,2,6,7,8) ve karbon kağıdı koyarak yazdığı mektuplarının nüshalarını içeren üç defterinden (Pel Mi 3,4,5) oluşmaktadır. Bu seyahat notlarında Pelliot'un Kaşgar'da bulunduğu günler, Urumçi'de geçirdiği üç ay ve onun daha sonra yazmak üzere boş bıraktığı beyaz sayfalardan anlaşılan kısımlar eksiktir. Ancak Pelliot'un bazı notları daha önce Louis Hambis başkanlığında "Mission Pelliot" serisi altında; bazı mektupları ise dergilerde yayınlanmışlardır. Pelliot'un 1945'deki ölümüne kadar yayınlamadığı seyahat notları, özellikle içerdiği karalamalar, özel isimlerin eksik harflerle veya farklı şekillerde yazılmış olması, Fransızca, Çince, Rusça, Türkçe ve hatta Sanskritçe kısaltma ve terimler açısından oldukça zor çözümlenir nitelikte olduğu için ciddi bir bilimsel bir revizyon ve edisyon gerektirmiştir. Dolayısıyla bu eserin yayımı, ancak 2008 yılında "The Mellon Dunhuang Archive" programı kapsamında Andrew W. Mellon Vakfı ile Institut de France-Khôra Vakfı'nın finansal destekleri ve Musée Guimet'nin katkıları sayesinde farklı uzmanların katıldığı bir proje olarak gerçekleştirilmiştir.

RESİM 1 Pelliot'un Seyahat Defterlerinden Birininin Fotoğrafı (s.8)

Başlıca üç bölümden oluşan eser, Musée Guimet Başkanı Jean-François Jarrige tarafından yazılan bir önsöz (s. 7), ardından eserin içeriği ve nasıl ortaya çıkarıldığını anlatan “Okuyucuya Uyarılar” başlıklı bir giriş (s. 9-12) ile başlamaktadır. Eserin ana kısmını oluşturan “Defterler” adlı ilk bölüm (s. 13-344), Pelliot’un seyahat günlük notlarını ve az sayıda da olsa gittiği bazı yerlerin onomastik bilgilerini içeren krokiler (örneğin s. 77) ile sanat eserlerine (örneğin s. 256-257) ait taslak çizimlerini içermektedir. Bu bölümde; Türkçe ve Çince kelimelerin Fransızca karşılıkları veya açıklamaları sayfa marjinlerine veya dipnot olarak sayfa altlarına eklenmek suretiyle okuyucuya kolaylık sağlanmıştır.

Eserin ikinci bölümünü oluşturan ve 345-436. sayfalar arasında yer alan Pelliot tarafından kaleme alınan mektupların çoğu komite başkanı Senart’a gönderilmiş olup çoğunlukla kazıların gidişatı özetlenmekte; yapılan seyahatler, planlar ve bütçe ile ilgili bilgiler resmi bir üslupla aktarılmaktadır. Bu bölümde de Pelliot yer yer çizimlerine yer vermiştir (örneğin s. 360).

Eserin en son bölümü olan “Ekler” kısmında sırasıyla; eserde adı geçen kişilere ilişkin biyografik notlar (s. 439-448), Türkçe ve Çince bazı terimleri açıklayan küçük olmakla birlikte döneme ait Uygur Türkçesi söz varlığı açısından önemli bir sözlük (s. 449-454), itina ile hazırlanmış kişi dizini (s. 455-459) ile onomastik açıdan oldukça faydalı yer dizini (s. 460-477) ve seyahate ilişkin haritalar, çizimler ve fotoğrafları içeren levhalar (7 adet) yer almaktadır.

Eser, özellikle Doğu Türkistan ve Uygurlar ile ilgili çalışmalar yürüten her araştırmacı için Fransızlar tarafından kazıların yapıldığı arkeolojik yerleşimler ve buradan çıkarılan el yazmaları ile sanat eserleri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Bu yerleşimler arasında keşfi en heyecanlı olanı, kuşkusuz daha önce Sven Hedin tarafından İslâmî döneme tarihlendirildiği için kazılmamış olan Tumşuk’tur. Burada yüzey araştırmasında rastladığı giysi pilesi parçaları, bilezikli güzel bir el heykeli gören ve bunların Budist yerleşime işaret ettiğini hissedenden Pelliot, kırıbaçıyla toprağı eşeyip bir *lokapāla* başına rastladığında duyduğu heyecanı aynen kâğıda dökmüştür. Seyahat notlarından içimize akan diğer duygular ise; zor hava şartları ve teknik imkansızlıklara rağmen kumlar altında nereyi kazacağına zar zor karar veren bir araştırmacının gerek eli boş

çıkmasıyla duyduğu hayal kırıklığı, gerekse kazıda rastladığı büyük parçaları ülkesine taşıyamayacağını ve burada yok olmaya terk edeceğini bilerek yerinde bırakmanın verdiği üzüntüdür. Türkler olarak hayıflanmamız gereken bir konu da, Pelliot'un kazıları esnasında alt katmanlara ulaşmak için İslâmî döneme ait mimari eserler ve nice türbeleri tahrip etmiş olmasıdır ki, Pelliot notlarında örneğin Tumşuk'ta önemli şeyh mezarları bulunması olasılığından bahsetmektedir. Dünyanın çoğu eski yerleşiminde olduğu gibi mekânların yüzlerce, hatta bazen binlerce yıl boyunca işlevlerini koruma özelliğine uygun olarak Doğu Türkistan'da da ileri gelen devlet ve din adamlarının mezar ve türbeleri, Budist stupalar üzerinde inşa edilmiş ve kutsal mekânlar süreklilik kazanmıştır.

Pelliot'un çalışmalarını yürüttüğü önemli yerleşimlerden biri de Dunhuang'daki Bin Buda Mağaraları (*Ts'ien fo tong*)'dır. Monsieur Senart'a yazdığı 30 Nisan 1908 tarihli mektupta mağaraların kronolojileri hakkında öne sürdüğü teoriler (s. 416-420) kanaatimizce son araştırmalar ışığında değerlendirmeyi hak etmektedir. Üstelik ünlü Fransız araştırmacı, bu tarihlendirme yaklaşımını hem resim ve heykellerin sanat üsluplarına dayandıran bir sanat tarihçisi, hem de mağaralarda bulunmuş olan yazıtlar ve yazmalar üzerinden değerlendiren bir filolog olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eserin arkeolojik açıdan incelenmesi Türk sanatı açısından önem arz etmektedir. Öncelikle Pelliot'un ekibi tarafından kazılan ve günümüzde Musée Guimet'de sergilenmekte olan Tumşuk, Dokuz Saray, Duldur-Akur ve Subaşı gibi yerleşimlere ait buluntular Fransız uzmanlar tarafından Uygur öncesi döneme tarihlendirilmekle birlikte bu eserlerin Budist Uygur sanatı ile karşılaştırılması ve bölgenin ortak Budist mirasındaki yerinin belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Bunun dışında Dunhuang'da ele geçirilen ve Musée Guimet'de "Tang Dönemi" etiketi altında sergilenen *lokapāla* heykelleri ve üzerinde *Ksitigarbha* tasviri ve Uygur yazısının bulunduğu ipek üstüne yapılmış resim gibi eserlerin Uygur kültürü ile ilişkilendirilmesi Türk dili ve sanat tarihi uzmanlarının ortak çalışmalarını beklenmektedir.

Eser, Türk dili, tarihi ve kültürü açısından de çok büyük önem arz etmektedir. Seyahati boyunca bir vakanüvis titizliğinde neredeyse yaşadığı ve düşündüğü her şeyi detaylarıyla not etmiş olan Pelliot, notlarında birlikte

seyahat ettiği Türk mihmandarlar, resmi izinleri veren ve bazı konularda destek sağlayan Çinli idareciler, sikke, heykel ve kitap alışverişi yaptığı Türkler, yolda gördüğü Türk mimari eserler (Yakup Bey Kalesi, s. 41), karşılaştığı Türkler'in hayat hikâyeleri, efsaneler (Oş'taki Hz. Ali ile ilgili efsane, s. 68), Kaşgar'ın meyveleri, Aksu'nun kuşlarına kadar neredeyse hiç bir detayı atlamaksızın, konuya dair Türkçe veya Çince terimleri kullanmak suretiyle bahsetmiştir. Dolayısıyla eser üzerinden XX. yüzyıl başında Mançu yönetimindeki Uygur ülkesinin tarihi, bürokratik ve ekonomik yapısı, onomastiği, Uygurlar, Kazaklar, Kırgızlar ve hatta Salarlar gibi birçok Türk boylarının etnografik kültürü ve dil bakiyelerine ilişkin ipuçlarını yakalamak mümkündür. Pelliot'un "poloya benzer oyun" olarak tanımladığı *tomaşa*; at yarışı anlamındaki *bayga* ve yeşim taşı için kullanılan *rast taşı* gibi Türkçe kelimeler dışında, Kaşgarya-Fergana onomastiğinin benzer olduğuna dair görüş beyan etmesi veya XVIII. yüzyıl Çin coğrafyasında Maralbaşı için kullanılan Barçuk isminin etüdü gibi birçok görüş ve önerisi Türk dilbilimcileri nazarında değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak eserin yukarıda saymaya çalıştığımız faydalarının yanında diğer bir özelliği, önceki Avrupalı kâşiflerin eserlerini yeniden gözden geçirmemizi sağlayacak nitelikte olmasıdır. Zira Pelliot'un çalışmasındaki sistematik, titizlik ve derin gözlemcilik, Hedin tarafından çizilen haritaları tenkit edip düzeltmesinde ve Hedin'in eli boş döndüğü Tumşuk'tan büyük bir Budist miras ortaya çıkarmasında görülmektedir. Ayrıca Pelliot daha önce Stein tarafından ziyaret edilen yerleri de, her zaman ilmi bir karşılaştırma yöntemiyle incelemiştir. Yayınlanmasının üzerinden on sene geçmiş olmasına rağmen Türk araştırmacılar tarafından pek fazla bilinmeyen bu önemli eserin Türk kültürü araştırmalarında yeni bilgilere ve tartışılmasına gereken yeni görüşlere ilham vereceğini ümit etmekteyiz. Eserin tümünün veya belli konuları ele alan bölümlerinin Fransızcadan Türkçeye tercüme edilerek daha geniş kitlelere ulaştırılması da bir diğer temennimizdir.